

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

גיטין דף מ

דף מא

הקדש חמץ ושחרור מפקיעים מידי שעבוד

בספרי חסידות דרשו שיש כאן רמז על עניני העבודה. בשם משמואל (ר"ה תרע"ב) מבאר שג' מושגים אלה הם כנגד: שבת, פסח, ר"ה.

הקדש - כנגד שבת קודש, שהיא הקדושה שיש בבריאיה. חמץ - כנגד פסח, שהמונע עצמו מחמץ זוכה לקדושת הפסח. ומביא מהספר חסד לאברהם שכדי שאדם יירד לחמישים שערי טומאה (שאינן משם חזרה), הוא צריך לחטוא ולהיטמא במשך 400 יום רצוף, וכל יהודי ששומר פסח מובטח שלא יהיה לו רצף של חטא. שחרור - כנגד השופר של ראש השנה, שהוא "תקע בשופר גדול לחרותנו".

ושלש בחינות אלה מפקיעים מידי השעבוד לסטרא אחרא. הפרשת דרכים מביא את הקושיא המפורסמת, הרי נאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שעם ישראל "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", ובפועל היו במצרים רק מאתיים ועשר שנים. ומביא ליישב: א) קושי השעבוד היה שקול כנגד שעבוד שנים רבות. ב) מספר האנשים שהשתעבדו היה יותר גדול ממה שהיה אמור להיות, וזה השלים את מנין השנים.

האמרי אמת (ימים ראשונים של פסח תרע"א) מיישב שאין הכי נמי, הם יצאו באמצע הזמן, משום שקדושת ישראל שחלה עליהם מפקיעה מידי שעבוד.

[ויש להוסיף על דרך השם משמואל הנזכר לעיל, דמלבד הקדושה שחלה עליהם, נוסף לכך גם בחינת חמץ דהיינו קדושת הפסח, שגם היא נצטרפה להפקיע השעבוד].

ונסיים ברעיון שמובא בלקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב (הל' גביית חוב מלקוחות הלכה ה), שהקדש חמץ ושחרור הם כנגד ג' עבירות חמורות.

הקדש - קדושה, עומד כנגד עבודה זרה.

חמץ - הוא מניעת התאוה, והוא תיקון לגילוי עריות.

שחרור - הוא היפך שפיכות דמים, במה שאינו מבזה וממאס אפילו את עבדו, כי בודאי כשמשחרר את עבדו הוא בשביל איזה נחת רוח שעשה לו.

ומוסיף שע"י שעמל בדברים אלה, האדם מצליח לכווין בתפילה ולהתקרב להקב"ה, ולברוח משעבוד היצה"ר.

לא תוהו בראה לשבת יצרה

איתא במשנה שחצי עבד חצי ב"ח אינו יכול לישא שפחה או בת חורין, והכתוב אומר "לא תוהו בראה לשבת יצרה", ועל כן כופין את רבו ומשחררו.

התוס' מבארים שבאמת יש כאן גם ביטול מצוות פרו ורבו, אך מצד זה לא היו כופין לשחרר את העבד - שכן הוא אנוס על כך, על כן נקטו בית שמאי מצוות "שבת", שהיא מצוה רבה ואף שמתבטלת באונס, כופין את הרב לשחרר. והחילוק בין המצוות צ"ב.

רבי יוסף ענגיל בספר אתון דאורייתא (כלל יג) מבאר שיש חילוק גדול בין מצוה שבי"א למקום, למצוה שבי"א לחבירו. בבין אדם למקום יש פטור של "אונס רחמנא פטריה", שהתורה לא מצווה מי שהוא אנוס. אבל בבי"א לחבירו לא שייך פטור אונס, שלמשל מי שחייב כסף לחבירו, אף אם הוא אנוס, עדיין החוב קיים. וכן אדם שחייב להקים מעקה בגגו, והוא אנוס, עדיין יצטרך לשמור שלא יפלו בני אדם.

וכן מצינו בדברי האחרונים שבכל מצוה שבי"א לחבירו הזולת יכול למחול, שכן הוא הבעלים על המצוה. וכן להיפך מי שאינו מבקש מחילה מחבירו כשחטא כנגדו, אין יוה"כ מכפר.

ופעמים רבות היה מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל מדבר על חלוקת המצוות לבין אדם למקום ובין אדם לחבירו, ומצינו שאף בלוחות העדות יש חלוקה זו. ובאמת צריך להבין, מדוע אנו מונים שני חלקים אלה לשני ענינים נפרדים. מדוע לא נחשיב את מצוות המקדש כחלוקה נפרדת של "בין אדם למקדש"? אלא ברור שזה נכלל בבין אדם למקום, א"כ עלינו לכלול גם את "בין אדם לחבירו" בתוך כלל התורה, ומפני מה חולק ענף זה שם לעצמו?

והיה מבאר, שב'בין אדם לחבירו', החבר הוא הבעלים על המצוה. החיוב הוא כלפיו. לכן נחשב הדבר כמצוה מסוג אחר.

והם הם דברי האתון דאורייתא. שבייחס למצוות פר"ו, שהיא מצוה שבי"א למקום, שפיר יש פטור אונס, ואין סיבה לכפות את הרב. אבל מצוות "לא תוהו בראה לשבת יצרה" נחשבת כמצוה שבי"א לחבירו - לדאוג שהעולם יהיה מיושב, ובזה לא מהני פטור אונס, וכופין את הרב כדי לקיים את העולם.

מדרש חכמים

נחלקו התנאים בעבד שיוצא בראשי איברים, האם צריך גט שחרור. רבי טרפון אומר א"צ גט שחרור, ור"ע אומר צריך גט שחרור. המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה זכתה לו, ודברי ר"ע בשאר ראשי איברים הואיל וקנס חכמים. ומקשה הגמ': קנס חכמים הוא? קראי קא דרשינן! אלא מדרש חכמים הוא.

ותמוה מאד, סוף סוף הכל הוא מדאורייתא, ומאי שנא בין מה שמפורש בתורה ובין מה שנדרש ע"י החכמים מן הפסוקים. התוס' מבארים שבשאר איברים לא כולם יודעים את הדין ויש חשש שהאדון יתפוס את העבד בשוק ויאמר לו עבדי אתה, מה שאין כן בשן ועין שהדין מפורש בתורה וידוע לכולם. ועל דרך זה איתא בתו"י.

אמנם יש לבאר את דברי הגמ' בפשוטם ע"פ דברי הרמב"ם, וכדלהלן.

ידוע מש"כ הרמב"ם בספהמ"צ שורש שני, שכל דבר שלא נכתב בתורה במפורש, אפילו אם נדרש ב"ג מידות או בהלמ"ס הרי זה 'דברי סופרים' ולא נמנה במניין המצוות. הרמב"ן בהשגותיו תמה איך ניתן לומר שאין זה מדאורייתא, הרי וודאי שנענשים על כך ככל הכתוב בתורה. וביאר המגילת אסתר שאין כוונת הרמב"ם שזה מדרבנן, אלא רוצה לומר שהוא אמנם מדאורייתא אך בדרגה פחותה, ועל כן א"א למנותו במנין המצוות.

ועל דרך זה ביאר הגר"ז בפרשת חוקת על הפסוק "זאת התורה אדם כי ימות באהל", שהביא את דברי הרמב"ם (הל' טומאת מת פ"ג ופ"ה ופי"ט) שאין חייבים על ביאת מקדש אלא בטומאות שכתובות בתורה במפורש ולא בטומאות שבאו בדרשה, ובזה מבואר הפסוק "זאת התורה אדם כי ימות באהל", כלומר אלו הטומאות של תורה שאדם חייב עליהן בביאת מקדש.

ולפי"ז יש לבאר גם בגמ' כאן. מה שעבד יוצא בשן ועין נכתב בתורה להדיא, ועל כן אין צריך גט שחרור, שכביכול התורה עצמה שחררה אותו. אבל במה שנדרש מדרשה, הרי זו דרגה פחותה של דאורייתא וצריכים פעולת שחרור נוספת.

והמכשלה הזאת תחת ירך

"והמכשלה הזאת תחת ירך" - אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בהן.

בפשטות ניתן לבאר דאף כשאדם נכשל בדברי תורה, מ"מ יש להם גדר של תורה.

ומפורסם הפירוש של החפץ חיים על מה שאומרים "אנו עמלים

ומקבלים שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר", שבמילי דעלמא אדם שעמל ולא הצליח, אינו מקבל שכר, ואילו בדברי תורה מקבלים שכר על העמל גם כשאין הצלחה.

אך אין זה פשט הגמ' כאן, שהרי נאמר "אין אדם עומד... אלא אם כן נכשל בהן", הרי שהכשלון הוא הכרחי, ולא רק שאינו מונע.

על כן נראה שמבואר כאן יסוד גדול: כל הצורה של הגילויים בעוה"ז, הוא בדרך של "ברישא חשוכא והדר נהורא", הקב"ה ברא את העולם באופן שמתוך החסרון מגיע תיקון. הרי ה' יכול היה לברוא ישירות את העוה"ב, אך עלה במחשבה לפניו לברוא את העוה"ז החסר, שבני אדם יצטרכו לעמול ולתקן אותו, ומתוך השבירה יגיע תיקון.

בבריאת העולם היה בתחילה תוהו ובוהו ורק אח"כ "יהי אור". וכן יעקב אבינו ראה את בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי. הרי שכך הוא הסדר. "שבע יפול צדיק וקם", וכתב הרב הוטנר במכתב, שהטפשים חושבים שהפירוש הוא שהצדיק למרות שהוא נופל הוא קם, אבל האמת היא שבגלל שהוא נופל הוא קם.

וכן מבואר אצל רבי צדוק הכהן בכמה מקומות (מחשבות חרוץ אות יח; פוקד עקרים אות ד; ליקוטי מאמרים ספר יהושע בהקדמה ובפ"א): בלי הנפילה לא שייך להגיע לעלייה. כך היא צורת העולם. ירידה לצורך עלייה.

וביאר עוד, שהקב"ה יצר את העולם באופן שסיעתא דשמיא מגיעה רק אם יש השתדלות מלמטה. אבל אם האדם סומך על השתדלותו לא יצליח. ועל כן הדרך היא שיש השתדלות של האדם שמגיעה לבסוף לידי כשלון, שכן אינו יכול לסמוך על השתדלותו. ואז הקב"ה שולח את הסיוע.

חויץ משבתות וימים טובים

המוכר עבדו לגוי יצא לחירות, וכן המוכר עבדו לחו"ל. והגמ' דנה במכרו לגוי חוץ משבת ויו"ט, האם יצא לחירות. כלומר שבכך יכול העבד להמשיך לשמור שבת.

ומקשה החת"ס, גם אם העבד ממשיך לשמור שבת, אבל המכירה שלו לגוי מפקיעה אותו ממצוות רבות, ובמה עדיף הדבר ממוכר עבדו ליהודי בחו"ל שיצא לחירות מפני שמפקיע אותו ממצוות ארץ ישראל, אף שממשיך לקיים את כל התורה כולה.

מיישב החת"ס: "וי"ל דהתם (במוכר עבדו לחו"ל) אינו מקיים שום מצוה, דכל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה (כתובות קי, ב), אפילו קריאת שמע שקורא בחו"ל איננו כקורא בא"י כי גרשוהו מהסתפח בנחלת ה', וזהו מוסר גדול". וידוע שיסוד הדברים מבואר ברמב"ן (ויקרא יח, כה), וכן בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קלד) שארץ ישראל היא עיקר המקום לקיים את המצוות, שארץ ישראל היא תחת השם הנכבד, בשונה מחו"ל שהיא תחת השרים. ובחו"ל הקיום הוא רק בגדר "הציבי לך ציונים".

דף מז

גבעונים

נחלקו הראשונים בזמן שנכנסו ישראל לא", האם יש את המצווה לפתוח בשלום כמו שכתוב "וקראת אליה לשלום" (דברים כ, י). רש"י (על אתר) לומד שמצוה זו נוהגת רק במלחמת הרשות, ולא במלחמת כיבוש א"י שהיתה אז מצוה "לא תחיה כל נשמה". והטעם כתב רש"י בסוטה (לה, ב ד"ה וכתבו) שהגירות של אותן ז' אומות היא רק משום פחד ולא גירות אמת, והתורה חוששת "פן יחטאו אותך לי". אבל הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"ד) והרמב"ן (עה"ת שם) לומדים שאף ז' אומות מקבלים אם הם רוצים לעשות שלום.

ובביאור דברי הגמ' כאן: לרש"י נִיחָא בפשטות, שהגבעונים היו צריכים לההרג משום שהם מז' אומות, אלא שלא הרגום מחמת השבועה. לרמב"ם ולרמב"ן צ"ל שהגבעונים לא באו בדרך של שלום אלא כדי להערים על ישראל, ולכן היו חייבים מיתה אלמלא השבועה.

והנה הקשה הלח"מ שבדברי הסמ"ג יש סתירה. מצד אחד הוא אומר (ל"ת מט) שאין מקבלים הכנענים שבא"י שאין גירותם בלב שלם ואיכא משום "ולא יחטיאו אותך לי" וזה על דרך רש"י, ומצד שני (עשין קיח) כתב שהגבעונים חייבים מיתה על שהטעו את ישראל, הרי כרמב"ם.

וכתב החתם סופר בסוגיין ליישב. שהנה הרמב"ן בחומש (פרשת וישלח לד, יג) כתב לבאר מה שבני יעקב הרגו את תושבי שכם אף שכלו, משום שסברו שהגרות הזו לא היתה בלב שלם, אלא מתוך אימה. יעקב אבינו לעומת זאת אמר להם שאולי יש בתוכם כמה שכן עשו זאת בלב שלם, ואיך הרגתם את כולם. חזינון שבעצם בני יעקב טוענים את סברת רש"י, אך סוף סוף אחרי שהתגיירו בפועל צריך לחשוש שהיה זה לשם שמים. וזה הפשט בסמ"ג שמעיקרא לא מקבלים, אך אחרי שעשו כן, חוששים שהיה לבם שלם.

התוס' כאן (ד"ה כיון) מקשים איך הרגו את הגבעונים הרי בגמ' בסוטה איתא שאם חזרו בתשובה מקבלים אותם. והפנ"י תמה על התוס' שהגמ' בסוטה איירי בשאר אומות ולא בז' אומות. מיישב החת"ס שהחילוק הוא רק לכתחילה, אך כאשר כבר התגיירו, חוששים שהיה בלב שלם.

נמצא, דלפי החת"ס תוס' כאן והסמ"ג אזלי בשיטה אחת, אין מקבלין גרים מז' אומות לכתחילה, אבל אם נתגיירו צריך לחשוש שאחד מהם עזה זאת לשם שמים.

וממשיך החת"ס: "אך מ"מ נ"ל לא אמרו אלא בעבד כנעני, אבל גדולי ישראל ת"ח עוסקי תורה, עליהם נאמר 'בכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה', 'ואהיה להם למקדש', זה בית רבינו שבבבל (מגילה כט, א)."

כלומר, שדרך לימוד התורה אפשר להתחבר לא"י גם בחו"ל. וכן אמרו במגילה (כט, א) עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל להיקבע בא"י. וכן מצינו בפרשה שכל ברכותיו של בלעם הפכו לקקלה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות.

ובמקום אחר מובא שאמר החת"ס דברים אלה לתלמידי הישיבה, לחזק את ידם, שעל ידי תורתם הרי הם כשרויים בא".

דף מה

בנתייה דרב נחמן

רב עיליש ראה שבנות רב נחמן בוחשות קדירה בייהן, וסבר שזה מרוב צדקות, ועל כן תמה "אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי" (קהלת ז, כח). וכשנשבו איתו (כ' המהרש"א שמשמייס סיבבו שיפלו בשבי כדי שתתברר האמת אודותן), ראה שאינן צדקניות, ועל כן פירש שבחשו הקדירה בכשפים.

ועיקר תמיהת רב עיליש טעונה ביאור, ובאמת שזו תמיהה על הפסוק בקהלת, וכי לא מצינו נשים צדקניות? הרש"ש מציין למעשה דמר עוקבא ואשתו (כתובות סז, ב) שהאשה ניצלה מהתנור יותר מאשר בעלה, וכן מצינו בתורה את אמותינו הצדקניות.

ונראה ע"פ מה ששמעתי מהג"ר ישראל ספטימוס שליט"א אודות דברי חז"ל (ילקוט שמעוני קהלת פ"ז) "בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסים למקרא ויוצאים מהם מאה, מאה נכנסים למשנה ויוצאים מהם עשרה ואחד לתלמוד, הוי אדם אחד מאלף מצאתי". ולכאורה קשה האם ניתן לומר שמתוך אלף שנכנסים ללמוד תורה, רק לאחד מהם יש סיכוי להצליח!?! אלא הביאור הוא, בוודאי שכל אדם, אם הוא מקדיש את כוחותיו לתורה בהתמדה ובשקיעות, יגדל בתורה, אך בפועל כשמגיעים נסיונות החיים, רוב האנשים לא עומדים בכך, וידיהם מתרפות. ועל כן, בקשיים הראשונים שמגיעים, יורדים 900 מתוך אלף, ונשארים מאה. ולאחר מכן בנסיונות הבאים יורדים תשעים ונשארים עשרה. ולבסוף גם הם עוברים בכור הקשיים, ונותר רק אחד שמוסר את נפשו לאורך כל הדרך.

ובעצם, אין זה מחייב שיהיה למעשה רק אחד כזה, יכול להיות שכל האלף יהיו אותם "אחד מאלף מצאתי", אם יסרו עצמם על התורה. רק שבדרך כלל אין זה קורה בפועל.

ניתן אפוא לבאר בכך את סוגיין. בוודאי שיש נשים צדקניות, אך להיות בשקיעות מוחלטת ללא הפסקה ושבירה, דבר שאצל אנשים רק אחד מאלף י'ש, אצל נשים אפילו אחד מאלף אין. ולא משום חסרון בצדקותן. רב עיליש ראה שבנות רב נחמן פועלות בדרך נס, וסמכו על הנס, לחיות בכזו דרגה של מעבר לטבע שייך רק אצל צדקות למעלה מהטבע ללא הפסקה.